

др Милутин Р. Буричић,
свокат из Пећи

ТРАГОВИ ПОЛИАНДРИЈЕ КОД АЛБАНАЦА НА КОСОВУ

Бавећи се сабирањем правних обичаја у Албанаца на Косову, дошао сам до неких занимљивих података. Они указују на трагове полиандрије у патријархалном родовском друштву. Одмах треба истаћи да је код Албанаца на селу најраспрострањенији брак парова — моногамија. Још се среће и полигамија, нарочито кад први брак није дао породе или мушког потомства. Изузетак је полиандрија.

1. Пример полиандрије

Једини пример саопштава Блажо Станковић (71 г.), дугогодишњи адвокат у Приштини 22. IV 1983 године:

Пре тридесет година, у једом албанском селу у Дреници на Косову три одрасла брата из исте куће купили су себи једну жену са којом су наизменично живели и сматрали је заједничком женом. Говорили су да њихова кућа није имала довољно средстава да сваком од њих купи по једну жену како би засновали брак парова. Имали су само толико средстава да из заједничке имовине купе заједничку жену на коју су полагали једнака права. Жена је свој положај сматрала сасвим природним јер је сматрала да је доведена у кућу својих мужева да раба децу. Нико се није интересовао ко је природни отац деце. Она су имала имена. Уместо презимена очевим именом, свом рођеном имену су давали име господара куће у којој су рођена. Ни жена се није презивала именима својих мужева већ господара куће у којој је живела. У таквим браковима синови не наслеђују очевину већ се деле.

Одмах се запажа да се ради о случају полиандрије у патријархалном фису, ретком и необичном примеру за остатке родовског друштва. Изложени пример показује да су за настанак полиандрије у конкретном случају постојале следеће претпоставке:

а) обичај прибављања жене куповином, што је још широко распрострањено међу Албанцима на косовском селу;

б) исплата цене за заједничку жену из заједничке имовине браће која су се женила;

в) потреба за биолошком репродукцијом куће у којој се деци из полиандричног брака није знао природни отац, што је условило да се

деца не презивају очевим именом већ именом господара куће (алб. *zoti të shtëpisë* што буквално значи бог куће) коме припадају сви укућани;

г) да се и жена презива именом господара куће, и

д) да у таквој кући нема наследног реда. Синови не знају ко им је отац па не наслеђују очеву имовину већ деле имовину кућне заједнице.

2. Трагови полиандрије код брака парова

Горњи пример је потпуна, али изузетна илустрација полиандрије у патријархалном фису на Косову. Зато је занимљиво знати да ли је полиандрија оставила какве трагове у браковима парова. Ако има јачих трагова могло би се претпостављати да је код Албанаца полиандрија претходила браку парова.

Истраживања доказују да се неке сличности срећу: код веридбе (право на замену вереника било којим мушкарцем из његове куће), женидбе (право на замену мужа удатој жени), левирата, презивања жене и деце именом господара куће, наслеђивања и крвне освете.

а) Право на замену вереника било којим мушкарцем из његове куће

Ово право кућа вереника стиче веридбом девојке. Све до шездесетих година овог века, на селу је постојао старински обичај да се пре брачне постеље момак и девојка не познају ни по физиономији. Господар куће испросио би у другог господара неку девојку за једног од својих момака. Некад је девојка прошена још у колевци. Пошто је откупил и о свадбеним свечаностима доведе кући, господар куће распоређује мужа жени. Али, ако је вереник умро пре женидбе, веридба се не раскида. Умрлог вереника замењује други мушкарац из исте куће (Исказ Бајрам Хусаја из руговског села Шкреље од 3. VI 1970 г.). Известилац наводи и пример:

Пре другог светског рата, нека Руша из куће мог рођака Авдиге, била је још као дете верена за момка из куће Б. Ш. у М. Штупељу. Момак погину на сремском фронту. Кућа вереника остајала је при веридбеном уговору. Она је имала право да Рушом ожени било којег од својих момака. Али су све била деца за коју је Руша била сувише стара.

То право признаје и родбина веренице. Обичајни судија Брахим Хоа из Јуника, чији преци уназад двадесетпет генерација пресуђују најтеже спорове међу Албанцима на Косову и у Северној Албанији, саопштава 10. 06. 1980 године:

Кућа Хадрија из Баковице насилно је била верила за једног од својих момака девојку из куће Алије Мехмет Пожарија, ставивши кућу веренице пред свршен чин шенлуком из пушака. Да би се осветили за ово насиље, Пожари на сам дан свадбе убију несудбеног вереника а његовом господару куће поруче: „Ако нам девојку оставиш без мужа убићемо ти још једног момка“, Девојци би додељен други момак за мужа и то из куће убијеног вереника.

Дакле, још од веридбе се рачуна да брак не мора бити закључен између зарученог пара, већ да кућа вереника може вереници заменити мужа једним од својих мушких укућана. Вереница није увек сигурна да ће се удати за онога са ким је верена. У изгледу јој је више мушкараца који би јој чинили парњаке.

б) Право замене мужа удатој жени

Право замене мужа удатој жени среће се код неуспелих веза брачних права, на пример: кад жена наиђе на импотентног мужа. У том случају, по обичајима, брак се не разводи, већ се жени мења муж другим потентним мушкарцем из исте куће. То се види из примера:

Пре тридесетак година, Срески суд у Приштини разводио је брачни пар из једног албанског села на Косову. Жена је тражила развод због импотентности мужа. Туженог је заступао његов господар куће. Он се успротивио наводом: „Ако је један мој мушкарац неспособан за општење са женом нису неспособни сви мушкарци у мојој кући. Тужиља је испрошена и купљена за нашу кућу. Ја ћу јој у својој кући наћи другог, потно способног мужа“. Затим је тужба повучена, а господар куће јој је заменио мужа другом мушком особом из исте куће (Саопштење Блажа Станковића, адвоката из Приштине 22. IV 1983).

На истом гледишту стоје и обичајни судови (алб. *pleqnia*) у Метохији. Пример саопштава Брахим Хоџа 10. VI 1980. године:

Пре извесног времена, побеже невеста својим ујацима у намери да напусти мужа. Жалила се да је импотентан. Муж се са тазбином договори да спор расправи известилац. Овај изда наредбу да се жена привремено смести код родитеља. Ту ће бити боље чувана него у ујчевини. Утврди да муж није са њом имао полне односе. Док је жена тврдила да је импотентан, муж је лекарским уверењем доказивао своју потну способност. Он је теретио жену да му не дозвољава приступ, већ постелу преграђује јастуцима. Известилац нареди да жена пође мужу који је још био нејак и да остане код њега годину дана, да спава са њиме па да се види шта ће бити. Прође година, а муж и жена остане при истим наводима. Известилац нареди да се чека још годину. Поново је наредио да се чека и крај треће године. Одлаже годину по годину док се укућани мужа друкчије не договоре.

Очигледно је да обичајни судија неће да разводи брак зато што зна да је цела кућа верила и платила девојку, па има право да јој замени мужа.

Дакле, ни пошто се уда, жена није сигурна да ће бити пар мужу у чију је ложницу доведена јер јој господар куће може заменити импотентног мужа. Сви мушки укућани мужевљевог дома (сем свекра и порода) су њени потенцијални мужеви.

в) Левират — жена као предмет наслеђивања

Левират је добро позната установа у историји права. Код левирата дозрела мушка особа из исте куће (изузев свекра и потомка) наслеђује снаху — удову умрлог укућанина. Код Албанаца је левир најчешће неожењени момак. Женидба обудовелом снахом представља уште-

ду за кућу — не мора се куповати друга жена за неожењеног. То значи да се сваки неожењени момак може оженити снахом. Само код Албанаца католика смрћу мужа „жена отвара уста“, тј. стиче право да би-ра другог мужа изван куће у којој је обудовела.

г) Презивање жена и деце именом господара куће

Код Албанаца на селу све до 1947. године није било утврђеног презимена. У породичним задругама жене и деца се не презивају именом својих мужева или очева. Свака кућа има свог господара, који има неограничену власт (алб. *fuqia*, слично римском *patria potestas*). Њега сви укућани често називају оцем (алб. *bab*). Он је одговоран за целу фамилију. Уз своје лично име, сваки би члан додавао име свога господара куће као својеврсно презиме, које би се мењало са променом господара куће. То се среће и код брака парова, као и у наведеном примеру полиандрије. Само у инокосним породицама деца се презивају именима својих легитимних очева, а жене именима мужева.

г) Одсуство наследног реда

Познато је да у патријархалном друштву имовину наслеђује само мушко потомство. И данас, по обичајима Албанаца на селу само синови наслеђују оца. И најдаљи рођак из истог фиса позванији је на наслеђе од жене или кћери.

Постоји један старији обичај који не познаје никакав наследни ред. Уместо наслеђивања, врши се деоба куће — прво деоба чељади, а затим имовине. Обично породична задруга направи нову кућу одељенима, док господар куће остаје на старом огњишту. Уз мајку иде и пород, без обзира на очинство. Понекад се и жена са породом одваја од мужа.

Ако су у кући остале само женске особе у њу се усељавају сродници преминулог господара куће по „пречем праву близике“. Они се некад саживе са удовом.

Изгледа да у овим старијим обичајима има трагова полиандрије: нема наследног кључа, деоба чељади по припадништву мајци, саживљавање рођака са удовом.

д) Чување жена од прељубе и крвна освета

Албански обичаји морају се посматрати и из угла чувања жена од прељубе и крвне освете. Сваки фис чува своје жене од недозвољених односа са иноплеменцима. То личи на колективну љубомору. Род чува жене и од даљих једноплеменика јер је „ближа кошуља него хаљина“. Род рачуна да би у извесној ситуацији имао прече право на имовину и жене својих рођака. Свака кућа има чувара жена који их чува и од рођака. Жене се не чувају од мушких укућана.

У патријархалном друштву Албанаца прељуба је неопростив деликт и узрок крвних завада и освете. Обично муж или било који од ње

гових мушких укућана убије блудника, а блудницу чешће враћа у род него што убија. Такав је обичај када је блудник из другог фиса.

Ако је блудник рођак превареног мужа, обичај је блажи. Блудни рођак бива обавезан да плати кући превареног мужа само штету — трошкове друге женидбе, а са блудницом се разводи брак враћањем у род.

Најблажи је обичај када жена преступи са девером или другом мушком особом из мужевљеве кућне заједнице. То се готово и не сматра деликтом. У таквом случају преварени муж има право да тражи да се одели из кућне заједнице. То показује да је и код крвне освете полиандрија оставила свој траг. Док је према иноплеменом блуднику обавезна освета, према рођаку могућ захтев за накнаду штете, према преступнику из куће прељуба нема санкције. Само претња деобом смета мушким укућанима да врше прељубе са снахама. Додуше, деоба повлачи слабљење економске и оружане моћи куће, па неки господари кућа строго кажњавају блудочинце са снахама, али не враћају снахе у род (не разводе брак).

Да закључимо. Ово саопштење могло би допринети упознавању облика брака у патријархалним срединама, где се жене прибављају куповином. Сиromаштво раног патријархата могло је да услови појаву полиандрије као форме која је претходила браку парова. Економским снажењем патријархалног друштва, преовлађује брак парова, јер је сваком мушкарцу могла бити купљена жена. Најбогатији слој могао је себи да дозволи полигамију. Према имовинској диференцијацији разликовале су се и форме брака. То што се на Косову још у 20. веку среће полиандрија, доказ је економског сиromаштва које је диктирало колективу мушкараца куповину колективне жене. Обичајни судија Брахим Хоџа тако и каже: „Само фукара може да купи једну жену за више момака“. Савремени развитак друштва то је сасвим превазишао.